

Deletis Ratimir

Tuzlanski Šindler

ČOVJEK KOJI JE SPASIO 100 JEVREJA

DELETIS RATIMIR, Tuzla

Prije rata, Srbi, muslimani i Jevreji živjeli su zajedno, jedni pored drugih. Kad su Nijemci okupirali zemlju 1941. godine, nekadašnje komšije su se podijelile i Jevreji su bili suočeni sa stvarnom opasnošću.

Ratimir Deletis, advokat, koji je prije rata radio kao sudija u lokalnom sudu, živio je u Tuzli. Kad je izbio rat, postavljen je za šefa državne advokatske kancelarije. Zahvaljujući ovom položaju, shvatio je da može pomoći Jevrejima. Među Jevrejima koji su uzeti za taoce, kao odmazda za napade na Nijemce, bili su David Domanj i njegov brat Jakov. Nakon što se Domanjjeva žena obratila Deletisu za pomoć, on je odlučio pomoći zatvorenicima koristeći formalnu metodu i zatražio od suda da se sastanu. Koristeći svoje retoričke vještine i advokatsku profesionalnost, Deletis je uspio ubijediti ustaše da puste svih dvadeset i pet talaca.

Ustaše su 14. januara 1942. godine objavile da će poslati sve Jevreje iz Tuzle i Travnika u koncentracione logore. Samo Jevreji koji su imali oficijelno oslobađanje ostat će u gradovima, ti oslobađajući

papiri mogli su se dobiti samo putem hrvatskih posrednika koji su bili utjecajni u zagrebačkom rukovodstvu. Deletis je odlučio da pokuša spasiti Jevreje koji su već bili zatvoreni i čekali transport u Jasenovac. S podrškom mnogih Jevreja iz grada, Deletis se zaputio u Zagreb s namjerom da razgovara s Kvaternikom, komandantom Ustaške službe bezbjednosti, kako bi ga pokušao ubijediti da ukine plan deportovanja Jevreja iz njegovog grada.

Prije odlaska na put, Deletis se obratio jednom od vođa ustaša u Tuzli, veoma uticajnom čovjeku i prijatelju Pavelića, vrhovnog komandanta ustaša. Uspio je ubijediti ovog čovjeka da mu se pridruži na sastanku s Kvaternikom. Kad su stigli u Kvaternikov ured, obojica su se predstavila kao predstavnici građana Tuzle i tražili amnestiju za 200 Jevreja koji su bili zarobljeni u gradu. Nakon dugog i teškog razgovora, Kvaternik je pristao osloboditi šesnaest jevrejskih porodica pod uslovom da pređu na islam ili katoličanstvo. Kad je Deletis napustio sastanak, pitao se kako će izabrati tih 16 porodica.

Yad Vashem, Ratimir Deletis polaže vijenac na spomen-obilježje

Odlučio je da oslobodi 10 najbrojnijih, tako da je spašeno 100 Jevreja. Među njima su: Hermina i Ruben Domany, Lina Ruben i Dina Viesler, Edi Hirschbein, Elsa Kleinman, Hana Altaraz i Hana Danon-Saban. Tada je morao da kaže ovim Jevrejima kako moraju preći na katoličanstvo ili islam. Srećom, katolička crkva i islamski imami su se izuzetno simpatizirali i jednostavno su dali Jevrejima prelazne certifikate koji su im omogućili da slobodno žive u gradu. Većina ovih Jevreja odlučila je da napusti grad i ode u zonu koja je bila pod italijanskom okupacijom. Deletis im je pomogao da dobiju dozvole za putovanje. Nakon rata, većina Jevreja kojima je Deletis pomogao preselila je u Izrael.

Jad vašem je 12. maja 1989. godine prepoznao Ratimira Deletisa kao Pravednika među narodima.

26.5.89
JOHANN DAVID
24 SHALOM ALICHAN
43243 Tel-Aviv
TEL. 282869

0007
Tel-Aviv 2.4.89

an
Yad Vashem
Jerusalem

Betr: Rettung von mehrern 100 Juden von Vernichtungslager Jasenovac durch
H. RATIMIR DELETIS.

zu meiner Person:

Name: JOHANN (GERSGER) DAVID

Alter: 77 Jahre, geboren in Tuzla 1910

Wohnort: Tel-Aviv, 24 Shalom Alichan St.

Beschäftigung: Pensionär

Während des Krieges habe ich in VARAZDIN
Tuzla und STAIT alle in Jugoslawien
gelebt.

Knapp an der Einmündung der Wehrmacht nach
Jugoslawien, im April 1941, habe ich meine Familie
(Frau und Sohn, 4 Jahre alt) nach Tuzla zu
meinen Eltern geschickt, wo ich mich später an-
schloss. Die wirtliche Tuzla war ich dort
gute Freunde hatte und die allgemeine Atmosphäre
in dieser Stadt besonders tolerant war. In
Tuzla blieben wir bis Februar 1942 - mehr oder
weniger frei - konnten aber die Stadt nicht

Pismo spašenih Jevreja

Eberhardt Josip

Eberhardt Rozika

Prijateljstvo na ispitu

TAKO SU SPAŠENE DVIJE JEVREJSKE PORODICE

EBERHARDT JOSIP i ROZIKA, Sarajevo

Leon Kabiljo je bio vlasnik velike fabrike vune i svile u Sarajevu, gdje je živio sa suprugom i sinom (kome je bilo 13 godina 1941.). Među mnogobrojnim zaposlenicima u fabrici bio je i mehaničar njemačkog porijekla koji se zvao Josip (Jozo) Eberhardt. Bio je oženjen radnicom iz fabrike. Rozika Kabiljo, Leonova supruga, pomagala je ovom paru da izgradi dom i odnosi među njima nisu bili samo poslodavac i radnik, oni su bili prijatelji.

Kad su Nijemci ušli u Sarajevo aprila 1941. godine, od Eberhardta su tražili da se pridruži njemačkoj vojsci. Kako do tada nije služio vojsci niti je bio član bilo koje nacističke organizacije, nije se htio regrutovati. Tada se Eberhardt obratio Kabilju i pitao ga šta da radi. Shvatili su da Eberhardt nema drugog izbora nego da se regrutuje. U suprotnom, njegova porodica bi bila pogubljena. Eberhardt se pridružio vojsci i postavljen je kao prevodilac za jedinicu Gestapoa smještenu u Sarajevu.

Jedne noći početkom septembra 1941. godine, kad su ustaše opkolile jevrejske kuće u dvije glavne ulice u gradu, Eberhardt se pojavio u Kabiljovoj kući i rekao mu da odmah mora bježati jer će uskoro biti uhapšen.

Te noći Eberhardt je odveo porodicu Kabiljo u svoj dom u kome su se skrivali dva mjeseca. Eberhardt i njegova žena su se brinuli za sve porodice svojih štićenika, hranili ih i ponašali se prema njima s mnogo brige. Josip Eberhardt se također trudio da nabavi lažne putne dozvole za njih kako bi Kabiljo i njegova supruga Natalia, njihov sin Jichak i Kabiljov brat mogli preći u Mostar koji je bio pod italijanskom okupacijom. U tome je i uspio, tako da se uskoro porodica Kabiljo našla na sigurnom - u Mostaru. Leonov brat se kasnije priključio Titovim partizanima i poginuo u borbi.

Nakon rata, porodica Kabiljo se vratila u Sarajevo i 1948. godine iselila u Izrael, odakle su održavali vezu s porodicom Eberhardt.

Jad vašem je 17. maja 1995. godine priznao Josipa Eberhardta i njegovu ženu Roziku Eberhardt kao Pravednike među narodima.

Izi Kabiljo (sin Leona Kabilja), koji danas živi u Haifi, ne propušta priliku da nazove djecu Josipa i Rozike Eberhardt, čestita im Novu godinu i zahvali za život koji su mu poklonili.

Porodica Eberhardt

IZI KABILJO:

Moj pokojni otac je u fabrici imao jednog montera Nijemca koji se zvao Josip Eberhardt. On je kod nas došao kad je imao tridesetak godina, sjećam ga se kao dijete. Bio je u našoj kući kao član familije dok se nije oženio jednom radnicom iz fabrike. Moj otac mu je bio više nego otac. Pomagao mu je i kod vjenčanja. Eberhardt je za sve praznike dolazio kod nas i slavio s nama, a njihova kuća je bila uz ogradu Sefardskog groblja na Kovačićima pa smo mi, kad god smo išli na groblje, na erev Jom Kipur i erev Tiša beAv, uvijek svraćali kod njih na kafu. Kad su Nijemci došli u Sarajevo, tražili su od njega da bude folksdojčer, da obuče uniformu. On to nije htio, došao je kod mog oca da ga pita šta da radi. Moj otac mu je rekao da ne može pobjeći od toga jer je Nijemac. Ako kaže da neće, doživjeće istu sudbinu kao i mi i stradaće mu i žena i djeca. On je poslušao mog oca i postao tumač u Gestapou. Kad je bila prva racija koju su provele ustaše septembra 1941., mi smo stanovali na Gajevom trgu. Racija je bila u dvije ulice paralelne s našom. Tamo su bili baka i djed i njih su odveli, a niko se nije vratio.

Rozika i Josip Eberhardt

Izo Kabiljo s roditeljima, Sarajevo 1938.

To je bila inicijativa ustaša jer u Gestapou niko to nije znao pa ni Eberhardt. Drugog dana on je došao kod nas i odveo nas u svoju kuću. U njegovoj kući ostali smo sve do prelaska u italijansku zonu. To je bilo u ondašnjoj Travničkoj ulici, nakon rata Nevesinjska. Jedna veoma strma ulica. Tamo smo bili moji roditelji, očev brat i ja. On nam je nabavio lažne dokumente, tako nas je prebacio u Mostar. Dva puta je tatin prijatelj Altarac iz Mostara poslao dva visoka talijanska olicira da nas autom prebace u Mostar. Eberhardt nije dao. Oba puta je vratio kola prazna. Rekao je: "Doći ćete do Konjica i tamo će vas zaustaviti ustaše i neće vam pomoći ni talijanski general." I to nije sve. Kad smo se smjestili u Splitu, on je nama preko Knina slao pomoć, pakete i novac. Iz Splita smo došli u Dubrovnik, odakle smo internirani u Kupare. Tamo su nas smjestili Talijani. Odatle su nas prebacili na Rab 1943. Tada sam imao 15 godina. Poslije pada Italije pa do kraja rata vrijeme smo proveli u Lici, Kordunu i Baniji na oslobođenoj teritoriji. Kad je oslobođen Bihać, moja jedinica je krenula dalje

prema Istri, a mene su izabrali za delegata Prvog kongresa Omladine. Od Bihaća do Travnika išli smo pješke. U Travniku sam bio 2. maja i tu smo prvi put sjeli u voz. Dobro se sjećam, u Travniku je tada bila neka igranka. Plesalo se i pjevalo. Odjednom je počela pucnjava na sve strane. Pomislili smo da smo napadnuti, a onda su nam javili da je pao Berlin i da se to po ulicama slavi pucnjavom.

U Sarajevo sam došao 4. ili 5. maja 1945. godine kasno navečer, a rano ujutro sam otišao do Eberhardtovih da vidim gdje je Jozo.

Od naše kuće nije ništa ostalo. Odem kod Joze i lupam na vrata. Vidim tamo kako se pomiču zavjese i neko iznutra uplašeno pita: "Ko je, ko je?" Velim: "Izi, izi." Tada mi Jozina žena otvori vrata, sva prestrašena, u spavaćici, i tek tada shvatim da sam ustao vrlo rano i kucao na vrata prije šest ujutro jer nisam imao sat. Njegova žena se zvala Rozika. Odmah mi je rekla da Joze nema. Čim su došli partizani, odmah su ga pokupili i ona već mjesec dana nema pojma gdje joj je muž.

Rozika Eberhardt s kćerkom Zdenkom

Odmah sam otišao u Udbu i našao ga u Zenici u zatvoru. Čekao je na suđenje. Počeli smo da brinemo da se to ne otegne, ali je on stvarno bio među prvima kojima je bilo održano suđenje. Mislim da je to bilo već u junu ili augustu. Moj otac i ja bili smo prvi svjedoci, došlo je i mnogo Srba s Romanije da svjedoče. Nije bilo nijednog svjedočenja protiv njega. S obzirom na to da je bio folksdojčer u uniformi i radio u Gestapou, nije mogao da prođe bez kazne pa su ga lišili građanskih prava na nekoliko godina. Odmah je bio oslobođen i mi smo nastavili da se družimo. Kad smo pošli u Izrael, oni su nas došli ispratiti s kolačima.

ROZIKA EBERHARDT:

“...mi smo odlučili da zaštitimo Kabilje, jer smo ih voljeli, kao i oni nas. Tek kasnije kad su naši prijatelji Jevreji već bili u Izraelu, mi smo shvatili da smo te 41. stavili svoje živote na kocku...”

Nisu ostali napušteni

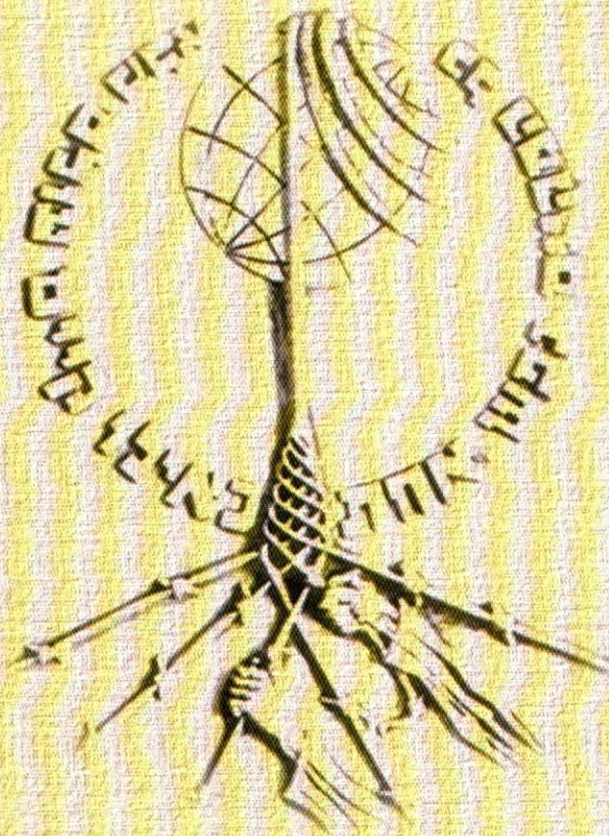
HASIJINA DJECA

FAZLINOVIĆ HASIJA i SULEJMAN, Sarajevo

Hasija Fazlinović, muslimanka, živjela je u Sarajevu s mužem Sulejmanom, željezničarem, i njihovom djecom. Dvije jevrejske porodice, Izrael - Levi i Altarac, živjele su u susjedstvu pa su tako postale prijatelji s Fazlinovićima. Avram i Hana Izrael su se posebno sprijateljili s Hasijom i Sulejmanom. Kad je izbio rat, svi Jevreji iz Sarajeva su poslani u koncentracione logore, muškarci u Jasenovac, žene i djeca u Đakovo. Među zatvorenicima su bile i porodice Izrael - Levi i Altarac.

Jevrejska opština u Osijeku, koja se nalazila pored Đakova, obratila se ustašama i zahtijevala da se jevrejska djeca puste iz logora, a njihova općina će se brinuti o njima. Odgovor je bio pozitivan - pušteno je pedesetero djece i smješteno u jevrejske porodice u Osijeku i Vinkovcima. Među djecom su bili i osmogodišnja Sida Levi, Albert i Mirjam Izrael (pet i osam godina) i petogodišnja Lea Altarac. Oni su bili prepušteni brizi Jevrejske općine u Osijeku.

Hasija Fazlinović i njen muž, koji je bio u Zagrebu u to vrijeme, uskoro su otkrili da su porodice Izrael - Levi i Altarac poslani u logore, a njihova djeca puštena te da se nalaze u Osijeku i Vinkovcima. Iz straha da će uskoro uhapsiti djecu, veoma su se trudili da ih prebace na sigurnije mjesto. Sulejman je uspio da pronađe Sidu Levi u Donjem Miholjcu i odvede je svojoj kući u Zagreb. Kad su njegovi susjedi otkrili da skriva jevrejsku djevojčicu, Hasija ju je prebacila kod Sidine bake koja je živjela u Mostaru. Tamo je Hasija otkrila detalje o ostaloj djeci porodice Izrael - Levi i Altarac koji su bili u Osijeku. U to doba, april 1942. godine, Jevreji iz Hrvatske bili su deportovani u logore. Rukovodstvo je nemilosrdno tragalo za Jevrejima koji su i dalje pokušavali pobjeći. Uprkos tome, Hasija se zaputila natrag u Osijek i došla je u kuću jevrejskog veterinara kod koga su bila jevrejska djeca, i to samo nekoliko dana prije nego što su svi Jevreji bili deportovani.

Zamolila je porodicu kod koje su djeca bila da ih prebace kod rodbine u Mostar. Tada je, bez adekvatne dokumentacije i uprkos opasnosti, prešla rizičan put do Mostara vozom ponašajući se tako kao da su to njena djeca.

Kad je stigla u Mostar s djecom, Albertom i Miriam Izrael i mladom Leom Altarac, njen muž joj je počeo pomagati u spašavanju. Hasija je pronalazila hranu za djecu, spašavala ih je kad god je to bilo potrebno i dok god je to bilo moguće, bila je posrednik između djece i njihovih majki, također i za Sidinu mlađu sestru koja se nalazila u Đakovu. Slala im je pakete s hranom i cipele za Sidinu mlađu sestru. Sulejman je umro 1944. godine u Zagrebu. Nakon rata, tetka Izraela - Levija preuzela je brigu o njima, a za vrijeme njene bolesti Hasija je dolazila u njenu kuću kako bi se brinula o djeci. Djeca koju je Hasija spasila nisu to nikad zaboravila. Do kraja života su je pomagala i brinula kako bi imala ugodnu starost.

Jad vašem je 25. novembra 1980. priznao Hasiju Fazlinović i njenog muža Sulejmana Fazlinovića kao Pravednike među narodima.

UNIVERZITET U SARAJEVU
 Institut za istraživanje zločina protiv
 čovječnosti i međunarodnog prava
 SARAJEVO

Prijemno			
Ime i prezime	Broj	Prilog	Prilozak

Griner Franjo

Griner Lidija

I Česi su pomagali

ALIZA JE BILA KAO NJIHOVO DIJETE

GRINER FRANJO i LIDIJA, Mostar

Porodica Werdisheim iz Lebena u Austriji bila je među mnogim jevrejskim izbjeglicama iz Austrije i Njemačke koji su došli u Jugoslaviju između 1938. i 1940. godine s namjerom da presele u Palestinu.

Nakon što su selili iz mjesta u mjesto, porodica je na kraju došla u Čaplinu (Bosna), gdje su se ponovno spojili s rodbinom koja je već bila smještena u izbjegličkom kampu. Zbog loših uslova u kampu i nedostatka hrane i lijekova, Alisa se razboljela. Njena tetka ju je odvela u Mostar kod porodice Griner koja je pričala njemačkim jezikom. Bili su spremni da privremeno ugoste jevrejsku djevojčicu. Grineri su se dobro brinuli o Alisi, tako da je ozdravila u roku od nekoliko sedmica. Tada su Grineri odlučili odvesti Alisu natrag porodici, kao što je ranije i bilo dogovoreno. Otišli su u Čaplinu, ali tamo nisu nikoga našli. Uskoro su saznali da su Nijemci odveli sve Jevreje.

Lidija i Franjo Griner imali su četvoro djece. Odlučili su povesti Alisu sa sobom kući. Ovo je bilo krajem 1942. godine, tada je Mostar bio pod

italijanskom okupacijom. Jevreji su se mogli slobodno kretati. Grineri su zarađivali pravljenjem cvjetnih aranžmana i podučavanjem muzike. Pokušavali su utješiti devetogodišnju Alisu kojoj nije bilo jasno zašto niko od njene porodice nije došao po nju. Uživala je u toploj atmosferi porodice Griner i velikoj biblioteci. Većinu vremena je provodila unutar kuće.

U septembru 1943. godine, nakon što se Italija predala, njemački vojnici su preuzeli kontrolu u toj zoni. Objavili su prijetnje protiv skrivanja Jevreja u okolini. Uprkos tome, Grinerovi su organizovali nekoliko mjesta na kojima se Alisa može sakriti u Mostaru i okolini. Kad bi se sakrivala, uvijek je s njom bio neko od članova porodice Griner da je utješi.

Na kraju rata, kad je bilo jasno da su Alisin tata, mama i njen brat blizanac te baka mrtvi, Grinerovi su bili spremni da nastave odgajati Alisu. Njena starija sestra, koja je preselila u Palestinu prije rata, poslije rata uspjela je kontaktirati porodicu Griner i zamolila ih je da prebace Alisu u jevrejsko sirotište u Beograd.

Aliza s bakom Griner kad je imala tri godine

Alisino odvajanje od porodice Griner bilo je veoma teško. Lidija je rekla Alisi da se uvijek može njima vratiti ako stvari ne budu išle kako treba. Alisa je 1948. godine preselila u Izrael, gdje je osnovala porodicu. Odatle je godinama održavala kontakte s Franjinom i Lidijinom djecom.

Jad vašem je 5. avgusta 1992. godine priznao Franju Grinera i njegovu ženu Lidiju Griner kao Pravednike među narodima.

Aliza s djecom porodice Griner

Aliza nije zaboravila svoju porodicu, u posjeti Mostaru

Hardaga Mustafa

Hardaga Izet

Pomaganje do samoga kraja

ZEINEBA JE SIMBOL BOSANSKOG KOMŠILUKA

HARDAGA MUSTAFA, IZET, BAHRIJA I ZEINEBA, Sarajevo

Zeineba i Mustafa Hardaga bili su starosjedioci Sarajeva. Njihova porodica je bila pobožna i patrijarhalna, u kojoj su žene bile pokriveno, i svi su striktno poštovali religiozne zakone i obrede.

U dvorištu porodice Hardaga Jozef Kabiljo je izgradio fabriku cijevi koja je tokom godina postala najveća fabrika tog tipa u cijeloj Jugoslaviji. Porodica Kabiljo je poštivala sve religijske zakone i obrede. Dvije porodice su imale perfektan komšijski odnos i svaka je veoma poštovala običaje onih drugih. Žene iz porodice Hardaga nikad nisu čistile na jevrejski Šabat da ne bi smetale slavlju i atmosferi u obližnjoj sinagogi. Porodica Kabiljo je pazila da ne prave slavlja u vrijeme ramazana kako ne bi otežali post porodici Hardaga.

Često, dok je sipao kafu, Mustafa bi govorio Jozefu: "Tvoja religija je na mnogo načina slična našoj. Vi obrezujete vaše sinove kao i mi, ne jedete svinjetinu kao ni mi i vi vjerujete u jednog Boga, vi zakopavate mrtve na način sličan

našem. Vaše žene pokrivaju glavu kao i naše, vaše žene su se slobodno mogle kupati u našim hamamima, dok hrišćanke nisu mogle. Kada ste došli ovdje prije 400 godina, nakon što vas je prognala španska inkvizicija, mi smo vas srdačno primili i nijedan od naših zakona vas nikad nije proganjao ili ubijao." I Jozef se apsolutno slagao.

Prijateljstvo između dvije porodice, koje je počelo mnogo godina prije rata, dramatično se promijenilo 14. aprila 1941. Tog zloslutnog dana, kao grom koji najavljuje približavajuću oluju, rat se spustio do Sarajeva. Grad je bio bombardovan. Nijemci su marširali i odmah ušli u Sefardsku sinagogu koju su počeli uništavati. Pucali su u prelijepe svijećnjake i svitke Tore (neki od njih su bili direktno doneseni iz Španije), skupili su sve svete knjige, sve općinske registracije i porodične hronike, stare i dragocjene manuskripte i pretvorili to u ogromnu lomaču. Divna sinagoga, druga po veličini i treća po grandioznosti u Evropi, odjednom se pretvorila u ništa.

Hardaga Bahrija

Hardaga Zeineba

Ovo barbarsko uništenje trajalo je dva dana, kao replika "Kristalne noći".

U isto vrijeme bili su objavljeni antijevrejski zakoni, naredbe i regulacije koji su prenosili samo jednu poruku: progoniti Jevreje. Pljenidba jevrejske imovine, novca i kuća dešavala se uporedo s proganjanjem i deportacijom Jevreja u koncentracione logore Kruščica, Lobograd, Đakovo i u sramni Jasenovac.

Za vrijeme bombardovanja ljudi su bježali u okolne šume, vraćali su se tek nakon što se opasnost smanjila. Kad su se ljudi počeli vraćati, Zeineba Hardaga je požurila da vidi šta se desilo porodici Kabiljo. Našla je Jozefa, njegovu ženu Rivku i njihovo dvoje djece - Benjamina i Tovu - na ulici. Njihova kuća je uništena za vrijeme bombardovanja. Bez oklijevanja, Zeineba je dovela jevrejsku porodicu u svoju kuću, gdje su ih njen muž, njegov brat Izet i njegova žena Bahrija primili otvorenih ruku. "Što god je naše, biće i vaše. Sve ćemo dijeliti kao porodica i osjećajte se kao u vlastitoj kući", rekli su.

Zeineba se poslije sjećala: "Ovo je bilo prvi put da strani čovjek spava u našoj kući, prvi put da se otkrijemo pred drugima. Ali Jozef nam je bio poput brata, ako ne prije, onda sigurno kad je ušao u našu kuću." Muškarci su sjedili i razmišljali šta im je činiti. Bilo je jasno da se nešto mora poduzeti. Preko puta ulice bila je Gestapoova baza, napomene su bile okačene svugdje: "Ako neko krije Jevreje u kući, izlaže se velikoj opasnosti. Kuće će biti uništene i svi, uključujući i djecu, biće ubijeni."

Jozef Kabiljo nije bio spreman izložiti svoje prijatelje takvoj opasnosti. Umjesto toga, našao je načina da prebaci svoju porodicu u Mostar, koji je bio pod italijanskom kontrolom, dok se on skrivao u bolnici. Ali neko je dojavio neprijatelju i Jozef je uhvaćen. Zatvorili su ga i onda ga prebacili u radni logor u Sarajevu.

Jednog ranog jutra, dok je čistio snijeg s ulice, Jozef je primijetio muslimanku, koja je nosila maramu, kako stoji pored njegove grupe, posmatra ih i plače. Bila je to Zeineba koja nije

Rifka Kabiljo s djecom i Zeineba Hardaga (desno) šetaju Ulicom kralja Petra u Sarajevu 1941. godine. Rifka i Zeineba šetaju ruka pod ruku da se ne bi vidjela žuta traka s Davidovom zvijezdom na Rifkinom rukavu. Lijevo je Bahrija Hardaga

mogla podnijeti da gleda njihovog dragog Jozefa kako čisti ulice. Jedinu stvar koju je mogla da uradi i koja joj je bila dozvoljena, iako je to značilo kompromitovati se pred ustašama, bila je da donese hranu i odjeću za Jozefa i ostatak grupe. Jozef je mnogo patio radeći prisilno. Međutim, već osuđen na smrt, uspio je pobjeći - jedini od desetorice kome je to pošlo za rukom. Jedino mjesto kuda je mogao pobjeći je bila kuća porodice Hardaga. Ovaj put je ostao kod njih dva mjeseca, skriven, nikad ne napuštajući kuću. S prozora je Jozef gledao kako deportuju Jevreje ili kako ih maltretiraju u zgradi Gestapoa koja se nalazila preko puta kuće. Uskoro nije ostao nijedan Jevrej u gradu. U to vrijeme, ograničenja u gradu su bila iznimno oštra i svaki ispad donosio bi smrtnu kaznu. Jozef je osjećao da više ne može ostati sa svojim prijateljima, to je, jednostavno, bilo previše opasno za one koji su ga skrivali. Tako je Jozef, uz njihovu pomoć, uspio preći u zonu koja je bila pod italijanskom okupacijom, tamo je našao svoju porodicu i priključio se partizanima.

Nakon rata, porodica Kabiljo se vratila u Sarajevo i ponovo su našli privremeni dom kod porodice Hardaga. Kutija s nakitom koju su ostavili kod svojih prijatelja vraćena je porodici Kabiljo u stanju kakva je i bila, tako da im je to poslužilo za početak novog života.

Kasnije je porodica Kabiljo preselila u Izrael. Kad je Jad vašem priznao porodicu Hardaga i Zeinebinog oca kao pravednike među narodima, prvi put musliman Qadi, dr. Sughi Abu-Goš, citirao je pasus iz Kurana - Fatihu, potvrđujući da su djela Zeinebe Hardage i njenog muža, snahe Bahrije i njenog muža, bila u duhu islamskog učenja. Sjećajući se oca Ahmeda Sadika Saralopa, Zeineba Hardaga je rekla: "Pošto njegovo mjesto gdje je sahranjen nije poznato, neka ovo drvo koje sam zasadila bude njemu u sjećanje."

Za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini 1994. godine, Zeinebu Hardagu i njenu porodicu pozvala je izraelska vlada da dođu u Izrael. Tamo ih je porodica Kabiljo primila i pomogla u novom životu. U Izraelu, Zeinebu Hardagu je primio

Zeineba prilikom sađenja drveta u Aleji Pravednika

tadašnji predsjednik Izraela Ichak Rabin. Nakon godinu dana Zeineba je umrla. Njena kćerka Aida Pećanac, njen muž i njihova kćerka ostali su u Izraelu. Prešli su na judaizam i promijenili imena. Aida se sada zove Sara. Radi u arhivu *Jad vašema*.

Jad vašem je 29. januara 1984. godine priznao Mustafu Hardagu, Zeinebu Hardagu, Izeta Hardagu i njegovu ženu Bahriju Hardagu kao Pravednike među narodima.

Iz iste avlije...

Hatibović Rezak

Hatibović Sulejman

Braća Hatibović u akciji

KOMŠILUK NIJE IZMIŠLJENA PRIČA

HATIBOVIĆ REZAK i SULEJMAN, Sarajevo

Braća Rezak i Sulejman Hatibović živjeli su u Sarajevu. Njihovi susjedi bili su Jevreji, gajili su uvijek dobre i prijateljske odnose. Kad su Nijemci ušli u Bosnu aprila 1941. godine, situacija za Jevreje se odmah pogoršala jer su doneseni antijevrejski zakoni. Susjed braće Hatibović bila je porodica Atias - majka Flora i dvije kćerke.

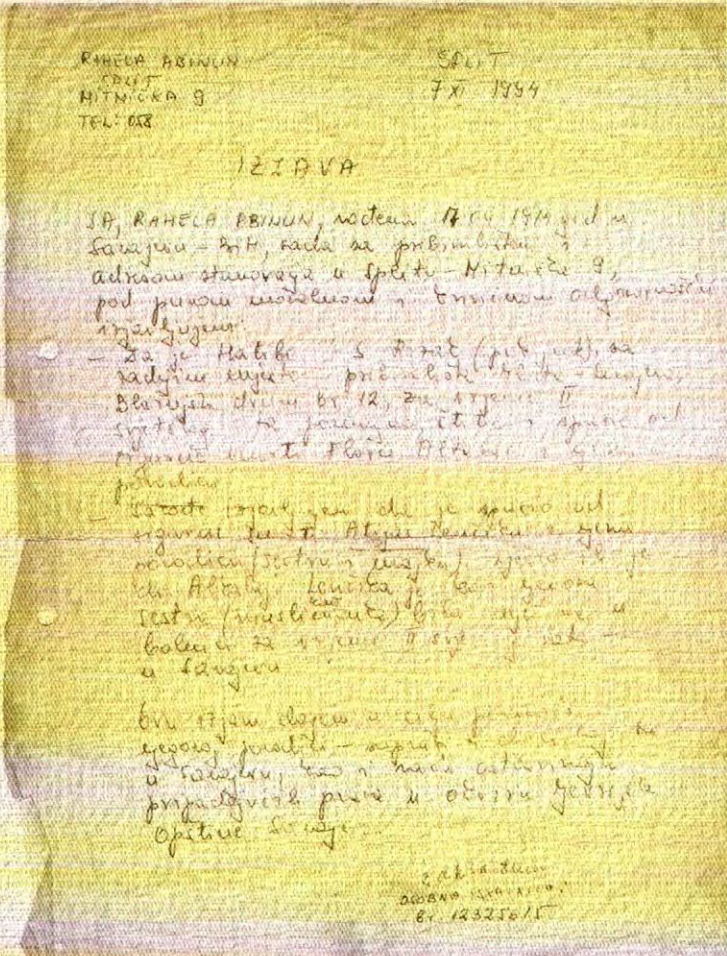
“Stanovali smo u Hadži Sulejmanovoj ulici” - sjeća se Rezak - moj brat i ja na broju pet, a Flora s djecom na broju sedam.“ Rezak je ispričao sinu Ilfanu da su Jevreji bili česti gosti u njihovoj kući. Provodili su često duge zimske večeri zajedno pjevajući španske romanse, dijelili hranu, odjeću, sve.

Florine kćerke odvedene su na teški rad. Jedna kćerka, Lunčika, razboljela se. U isto vrijeme postavljena su upozorenja građanima Sarajeva da ne pomažu i ne skrivaju Jevreje, zločin za koji će biti oštro kažnjeni. Ipak, to nije spriječilo braću Hatibović da pomognu, donosili su porodici Altarac hranu, drva za loženje i svakodnevno ih obavještavali o akcijama njemačke vojske.

Kad se Lunčika ponovo razboljela, braća su organizovala doktora Jevreja da je liječi, a bolest je već uznapredovala pa je predložio da se Lunčika odvede odmah u bolnicu. Pošto u bolnicama nisu primali Jevreje, braća Hatibović su odvela Lunčiku u bolnicu i prijavila je kao svoju sestru. Čak su joj dali muslimanski nadimak. Kad je Lunčika puštena iz bolnice, braća su je odvela u svoju kuću. U međuvremenu, kućne pretrage su učestale i vlasti su namjeravale pretražiti kuću Hatibovića. Braća su zajedno s Lunčikom uspjela pobjeći na sigurno mjesto. Također su pomogli Lunčikinoj majci i sestri da pobjegnu prije pretresa. Uz pomoć člana ilegalne organizacije pronašli su kod antifašiste, obučara Hamdije Hore, mjesto za skrivanje.

Nakon kratkog vremena Lunčika se opet razboljela, ovaj put od tifusa. Da ne bi zarazila ljude oko sebe, stavljena je u izolaciju, a Rezak se brinuo o njoj.

Porodica Atijas ostala je pod brigom braće Hatibović do kraja rata i preživjeli su zahvaljujući njihovoj neprestanoj brizi.

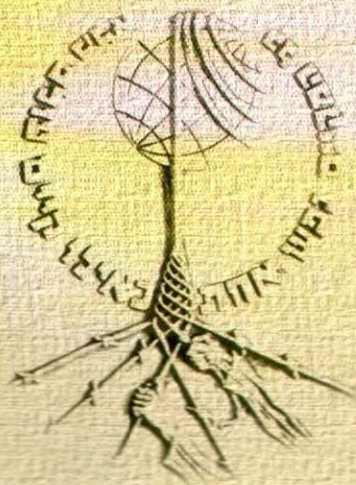
Izjava - manuskript

Za vrijeme rata braća Hatibović su također pomagala porodici Altarac, komšijama, ženi koja je živjela s majkom i sestrom. Policija ih je maltretirala nekoliko puta. Braća Hatibović su našla skrovište za porodicu Altarac u svom stanu, a kasnije su ih izveli iz grada, gdje su našli sigurnije mjesto za skrivanje.

Porodice Atias i Altarac ostale su u kontaktu s braćom Rezakom i Sulejmanom Hatibovićem godinama poslije rata.

Jad vašem je 5. aprila 1997. godine priznao Rezaka i Sulejmana Hatibovića kao Pravednike među narodima.

“Ja, Rahela Abinun, rođena 17. 4. 1914. godine u Sarajevu, s prebivalištem u Splitu, s punom odgovornošću izjavljujem da su braća Rezak i Sulejman Hatibović za vrijeme Drugog svjetskog rata pomagali i od sigurne smrti spasili Floru Atias i njenu porodicu, kao i porodicu Altarac...”
(Split, 1994. godina)

Albert i Berta Alkalaj

Isidor Alkalaj

Ratko Janković u Aleji Pravednika

Poslije 1945. godine Ratko je čak jedno vrijeme bio u kabinetu Đure Pucara, a kasnije je radio kao republički inspektor rada u Sarajevu. Bio je cijenjen i omiljen u svojoj sredini kao čestit i plemenit čovjek, spreman da pomogne svakome ko mu se obratio.

Zahvaljujući njegovoj hrabrosti i zaslugama, spašeni su sljedeći Jevreji: Zlata Bertfeld-Papić, dr. Isak Alkalaj, M. Renadala, dr. D. Hagarirud, Jakica Alkalaj, Diko Alkalaj, Albert i Berta Alkalaj, zbog čega je Ratko Janković 28. maja 1990. godine proglašen za Pravednika među narodima.

Jankovićev govor prilikom dodjele Medalje Pravednika

*Cijeneleme deeme i gopodo!
 Dnash vortind i gnyadshi!
 Noama paca govaracu tako mi je
 dodijeljena medalja pravednika od
 strane vasent
 Ja sam trknuo cijelo življe nadojao
 da budem kinnak i pravedan a u
 vrijeme strasne dugog vijetranog
 rata i holokosta nadojao sam da
 doživim ovu spascu i pravdu kao
 i ostali gnyadshi.
 Kao osoba bio sam u sam život
 u stalnoj strasnoj opasnosti, ali to
 me nije obeshrabrio da se bavim
 sa stvaranjem i gnyadshim
 od strane pravde i nacesta
 Neka se više nikada ne pojave
 ovaj ova strasna nacesta i
 stradanja, jedy i gnyadsh gnyadsh
 svih pravih naroda.
 Hvala vam se zahvaljujući
 na ovakvom priznanju i na
 vašem gnyadshu. Hvala*

Kapetanović Sultanija

Kapetanović Šemso

Bosanska širokogrudost

KAO JEDNA PORODICA

KAPETANOVIĆ SULTANIJA, ŠEMSO, HASNA, VASVA i ESMA, Bosanski Novi

Maju 1941. godine, u Bosanskom Novom, ustaške vlasti zajedno s njemačkim obavještajcima počele su da hapse jevrejske porodice. U gradu su živjele četiri jevrejske porodice: jedna je odselila 1938. u Zagreb, jednu su pogubile ustaše, a dvije porodice, Mech i Berger, tražile su pomoć da pobjegnu ispred ustaškog i njemačkog fašističkog terora. Porodica Mech je brojala pet članova: otac, majka, dvije kćerke i sin. Oni su se dogovorili s drugom porodicom, Berger (advokat), da se pokušaju prebaciti do Splita, a onda dalje u Italiju. G. Mech i advokat Berger, koji je bio simpatizer Komunističke partije, riješili su da potraže pomoć od porodice Kapetanović jer je Hajro Kapetanović bio sekretar ilegalne organizacije Komunističke partije za srez Bosanski Novi, a njegov brat Šemso aktivista ilegalne partijske organizacije. Hajro i Šemso su doveli dvije jevrejske porodice u svoju kuću u kojoj su živjeli s majkom Sultanijom te sestrama Vasvom, Hasnom i Esmom. Tu su organizovali dežurstvo i preuzeli mjere kako bi sačuvali živote svojih štićenika. Jevrejske žene i djevojke bile su preobučene u tradicionalnu muslimansku nošnju iz

tog vremena, ali se nisu mnogo kretale po dvorištu i bašti, osim noću. Iza kuće se nalazio trap koji je bio preuređen tako da se u njega za kratko vrijeme mogu skloniti obje porodice u slučaju da njemački ili ustaški vojnici dođu da pretresu kuću. Objе porodice su imale dosta novca i zlata i odlučile su da sve to zakopaju u bašti. Uvijek je jedno od djece motrilo na to mjesto kako neko od susjedne djece ne bi došlo u baštu i slučajno počelo da kopa na tom mjestu. Pošto je bašta iza kuće bila velika, dešavalo se da susjedi ili njihova djeca pređu preko njive ili kroz voćnjak iza kuće.

Pošto je njemački i ustaški teror bio sve intenzivniji, dvije jevrejske porodice su zamolile da im se organizuje prebacivanje do Splita, a onda dalje u Italiju. Hajro je organizovao njihov put uz pomoć svojih partijskih drugova iz Hrvatske te Kaze Curka, njegovog zamjenika u partijskoj organizaciji. Otac Kaze Curka bio je ustaški zapovjednik Bosanskog Novog, a Kazo je poginuo kao partizan 1942. godine u borbi protiv ustaša. Ferid Feđa Dedić i Zaim Zajko Dizdarević napravili su specijalne cipele za sve članove dvije jevrejske porodice, tako da su u duple đonove mogli da

Porodica Kapetanović
ispred kuće u kojoj su skrivali Jevreje

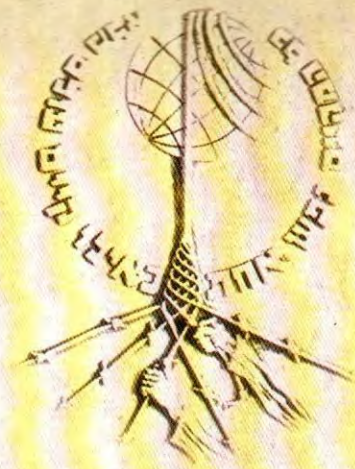
sakriju zlato i novac jer je postojala opasnost da ustaše, njemački ili italijanski vojnici ovaj novac i zlato otkriju tokom putovanja. Hajro i Šemso Kapetanović organizovali su putovanje dvije porodice do Splita i uz pomoć splitskih komunista dalje preko Jadrana do Italije. Prilikom oproštaja, dvije porodice dale su nešto novca za partijsku organizaciju, koju je advokat Berger i ranije finansijski pomagao, da se organizuje borba protiv okupatora i ustaša. Dvije porodice su se zadržale kratko vrijeme u Italiji, a zatim su se prebacile u Palestinu. Kad je jevrejska obitelj Sonnenschein došla iz Ptuja u Bosanski Novi tražeći sigurnost, trebala se nastaniti kod druge jevrejske obitelji. Kako zbog složene situacije nije bilo dobro da svi budu na okupu, Sultanija Kapetanović ih je pozvala u svoju kuću. Grad je bio mali, ništa se nije moglo sakriti pa su obavijestili susjede kako su ugostili jednu slovensku obitelj. Iskoristili su i svoje obiteljske veze s ljudima angažiranim u ustaškoj policiji i ustaškom stožeru. Tako su Hinko, njegova žena i dvije kćeri, Fanika i Vera, živjeli s Kapetanovićima kao jedna obitelj. U jesen 1942. situacija se pogoršala pa je Hinko tražio način da stupi u kontakt sa švicarskim

konzulatom u Zagrebu. U tome mu je pomogao Šemso izlažući se velikoj opasnosti. Za nekoliko dana iz konzulata su stigli papiri za sve članove jevrejske obitelji i oni su otišli u Švicarsku. Tako su izbjegli svoju propast. Nakon toga došli su teški trenuci za obitelj Kapetanović: majka Sultanija i dvije kćeri, Esmā i Vasva, protjerane su u Prijedor, a treća kći, Hasna, uhićena je u Petrinji. Odatle je odvedena u Zagreb pa u Staru Gradišku. Ubrzo nakon povratka kući majka je umrla, a nakon rata i Hasna, vjerovatno zbog patnji proživljenih u zatvoru. Šemso je uspio izbjeci ustašku osvetu skrivajući se kod partizanskih simpatizera u Dugom Selu, Novskoj i Kutini, odakle je 1943. otišao u partizane gdje mu je bio i brat Hajro. Sonnenscheinovi su poslije rata došli zahvaliti na pomoći koju im je obitelj Kapetanović nesebično pružala u teškim trenucima, a nastanili su se u Izraelu odmah po njegovom osnutku.

Jad vašem je 22. avgusta 2001. priznao za Pravednike porodicu KAPETANOVIĆ: Sultaniju i njenu djecu Šemso, Hasnu, Vasvu i Esmu.

Komljenović Borislav

Komljenović Borjana

Drugovi se ne napuštaju

KAKO JE SIN PRAVOSLAVNOG SVEŠTENIKA SPASIO SINA JEDNOG RABINA

KOMLJENOVIĆ BORISLAV, BORJANA i LJEPOSAVA, Sarajevo

Borislav Komljenović, sin pravoslavnog sveštenika, živio je u Sarajevu i bio je blizak prijatelj Benjamin Urbaha, sina aškenaskog rabina u Sarajevu. Komljenović je često posjećivao kuću porodice Urbah koja je imala veliku biblioteku. Osim što je bio rabin, Benjaminov otac, nadrabin sarajevski Hinko Urbah, bio je i bibliofil, sakupljač rijetkih knjiga koje su se bavile filozofijom i judaistikom. Prijateljstvo sinova dvojice sveštenika postalo je trajno i kako sam Benjamin kaže: "Nije mi Borislav bio samo prijatelj, on mi je bio mnogo više - kao brat."

Kad je izbio rat u aprilu 1941. godine, Benjamin Urbah je sreo nekog starog školskog prijatelja na ulici. Urbah ga je pozdravio, kao i uvijek, a onda se zaprepastio kad je vidio da njegov bivši prijatelj nosi ustašku uniformu. Ponašao se kao da ga ne poznaje. Ovaj je odmah zatražio da vidi njegove papire. Onda je Benjamin privedo u policijsku stanicu, odakle je poslan na teški rad.

Na kraju prvog radnog dana Benjamin je poslan

kući, ali njegovi papiri su zadržani u policijskoj stanici i naređeno mu je da se vrati sutradan na posao. Odlučio je da se ni po koju cijenu ne vraća, nego da na svaki način pobjegne. S tim na umu, obratio se Borislavu Komljenoviću za pomoć moleći ga da ostane kod njega u kući bar nekoliko dana.

Komljenović i njegova porodica sa zebnjom su saslušali Benjaminovu priču i događaj koji mu se desio, razumjeli su u kojoj se opasnosti nalazi. Primili su ga u svoju kuću. Komljenovići su skrivali Urbaha na tavanu i zabranili su mu da izlazi. Borislavova sestra Borjana i njegova majka Ljeposava donosile su mu hranu i brinule o njegovoj higijeni.

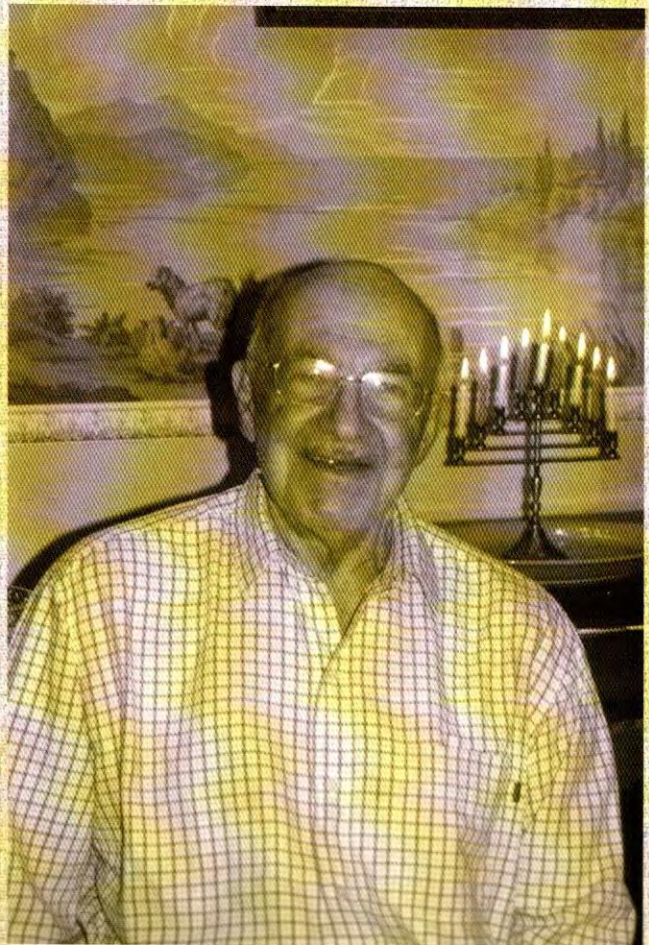
Skrivanje Jevreja bio je opasan potez. Komljenović je već bio u nezavidnoj situaciji zato što je bio pravoslavni sveštenik, a Benjamin bjegunac. Opasnost je bila još veća jer je bilo poznato da su Borislav i Benjamin dobri prijatelji. Bilo je gotovo izvjesno da će vlasti pretražiti kuću Komljenovića. U međuvremenu, Benjaminova mama uspjela je

S dodjele priznanja Pravednika među narodima

nabaviti za njega lažne putne isprave. Benjamin je uspio da pobjegne u Mostar koji je bio pod italijanskom okupacijom. Kasnije se obreo u Parizu. Poslije rata potražio je svoga prijatelja. Učinjenu dobrotu nikad nije zaboravio, napisao je pismo...

Jad vašem je 7. februara 1995. godine priznao Borislava Komljenovića, njegovu sestru Borjanu Komljenović i njihovu majku Ljeposavu Komljenović kao Pravednike među narodima.

Benjamin Urbah

Korkut Derviš

Korkut Serveta

Derviš koji je spasio Hagadu ČUVALI SU SVOJU “RODICU” KORKUT, DERVIŠ i SERVETA, Sarajevo

Derviš Korkut je diplomirao u Istantbulu, gdje je studirao teologiju i filozofiju. Kad se vratio u Bosnu, počeo je raditi kao finansijer, a poslije je postao direktor Nacionalnog muzeja u Sarajevu, u kome je i živio.

Korkut je bio poznat čovjek u gradu. Među Jevrejima je važio kao dobar prijatelj s dubokim interesovanjem za sefardsku kulturu i folklor. Korkut je napisao nekoliko priloga s ovom temom, a njegovo pisanje unijelo je svjetlo u to koju su važnu ulogu imali Jevreji sefardi u bosanskom društvu. Na početku njemačke okupacije, u aprilu 1941. godine, došla je u Sarajevo i organizacija pod imenom “Einsatzstab Rosenberg“, organizacija za pljenidbu kulturnog i umjetničkog blaga Jevreja. Došli su s namjerom da zaplijene poznatu Sarajevsku hagadu koja je napisana u četrnaestom stoljeću. Kada su se predstavnici ove organizacije pojavili u Državnom muzeju, suočili su se s Korkutom koji im je rekao kako su neki Nijemci već uzeli Hagadu.

Povjerovali su njegovoj priči iako je Hagada, zapravo, bila dobro skrivena u Korkutovoj kući.

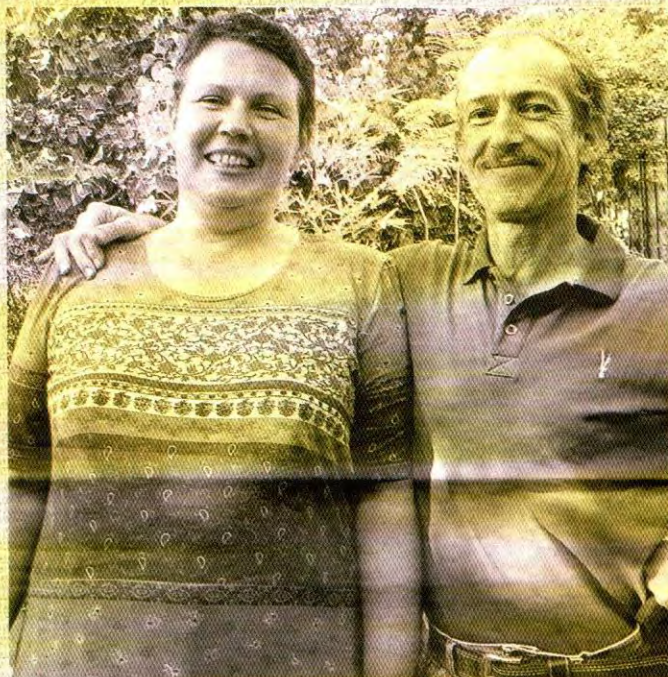
Godine 1942., nakon što je većina Jevreja bila deportovana iz grada, nekoliko članova Jevrejske omladinske organizacije “Hašomer Hacair“ pridružilo se Titovim partizanima. Kad su vođe njihove organizacije shvatile da će ih uskoro otkriti, dato je naređenje da svaki borac bježi u drugom smjeru.

Donkica Papo, jedna od partizanki, vratila se u Sarajevo nadajući se da će zateći nekoga od familije ko bi mogao da je sakrije. Ali kad nije nikog našla, obratila se prijateljku koji je radio s njenim ocem u Državnom muzeju. Bilo mu je drago što je vidi, uveo je u zgradu, sakrio i rekao joj da sjedne i sačeka dok se on vrati. Nakon nekoliko minuta, poštenu čovjek, musliman vjernik, pokrivena glave ušao je u sobu i rekao joj da ide za njim, bez ikakvog objašnjenja. Donkica Papo nije znala da li će je ovaj čovjek predati Gestapou ili će je spasiti, ali ga je pratila i ubrzo su došli u njegovu kuću. Taj čovjek je bio Derviš Korkut.

Korkut je onda upoznao gospođu Papo sa svojom suprugom Servetom koja ju je toplo ugostila u

Sarajevska Hagada

Lamija Korkut i Davor Baković

svom domu. Korkutovi su joj rekli da će tu biti sigurna. Dali su joj sobu na spratu, obukli je u tradicionalnu muslimansku nošnju i predstavili je kao muslimanku mnogim ljudima koji su dolazili kod njih u kuću.

Dok je tu boravila, uspjela je stupiti u kontakt s familijom u drugom gradu, nakon pet mjeseci boravka kod porodice Korkut koja joj je pomogli da nabavi putnu dozvolu kako bi se mogla pridružiti familiji. Korkutovi su je otpratili do željezničke stanice i sretno je stigla do tetkine kuće.

Nakon izvjesnog vremena, Donkica Papo se opet pridružila partizanima, gdje je bila medicinska sestra u borbenoj jedinici do kraja rata.

Nakon rata, Papo (kasnije Mira Baković) je otkrila da je porodica Korkut skrivala još dvije jevrejske porodice u svojoj kući.

Derviš Korkut je vratio Hagadu Nacionalnom muzeju.

Godine 1992. Korkutova kćerka, koja se udala za muslimana s Kosova, napustila je Kosovo i otišla u Izrael kad je rat u ex-Jugoslaviji počeo.

Došla je s grupom izbjeglica koje je izraelska vlada smjestila. U Izraelu se sastala s Donkicinim sinom koji je toplo primio kćerku ljudi koji su spasili njegovu majku i njenu porodicu.

Jad vašem je 14. decembra 1994. godine priznao Derviša Korkuta i njegovu ženu Servetu Korkut kao Pravednike među narodima.

Donkica Papo (Mira Baković)

Rizično putovanje vozom

MALA ESTERA SPAŠENA JE PRVA

ŠEBEK-KRAJINA ZORA, Mostar

Fric Kon, rođen 1922. godine, jevrejski izbjeglica iz Njemačke, prebjegao je u Jugoslaviju 1939. Židovska općina u Zagrebu pomogla mu je da se uklopi u zajednicu u Samoboru, gdje je smješten u Jevrejski izbjeglički kamp.

Aprila 1941. godine, kad su Nijemci ušli u Jugoslaviju, ustaše su deportovale jevrejske izbjeglice u radne logore po Bosni. Kad se pročulo da će ti Jevreji biti poslani u koncentracione logore, Kon je pobjegao u Mostar koji je tada bio pod italijanskom okupacijom.

Tamo se izdržavao svirajući po kafanama.

Kon je stanovao na raznim adresama i bio je u velikoj opasnosti jer nije imao stalno mjesto boravka, a bio je bjegunac. Zima se približavala i on je bio očajan. Tada je slučajno sreo na ulici Zoru Krajinu. Sažalila se na izmučenog čovjeka i pozvala ga kući na kafu i kolač. Kon je ispričao Zori da je jevrejski bjegunac i da ga proganjaju. Zora, koja je živjela s majkom i bratom, pozvala je Kona da ostane kod njih. Kon je kod njih boravio dva mjeseca, oni su se sve vrijeme brinuli o njemu. Zorin brat, član pokreta otpora, kontaktirao je

partizane na Konov zahtjev i organizovao mu da se pridruži Titovim vojnim jedinicama, u kojima se borio do kraja rata.

Nakon rata, Kon je odlučio ostati u Jugoslaviji i dijeliti svoju sudbinu sa saborcima.

Zora Krajina je, također, pomogla drugim Jevrejima koje je poznavala.

U oktobru 1941. godine mnogo Jevreja je deportovano iz Sarajeva.

Ester Levi (rođena 1927. godine) posjećivala je svoju tetku Bertu Papo koja je tada živjela u Sarajevu. Bertina kuća bila je tipična bosanska, obojena u zeleno, s okruglim balkonom prema ulici. Očigledno je to bio razlog što su ustaše preskočile tu kuću pretpostavljajući kako u njoj žive muslimani. Kako je bilo jasno da će se greška uskoro otkriti i da će se ustaše vratiti, bilo je potrebno naći rješenje. Tako je Ester odmah poslala pismo napisano na ladinu (jevrejsko-španski jezik) sestri u Mostar i zamolila da je dođe spasiti. U međuvremenu, Esterina starija sestra Gizela uspjela je pobjeći iz transporta i pojaviti se u Bertinoj kući. Berta ih je obje sakrila.